

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР
АКАДЕМИЯСИ МИНТАҚАВИЙ БЎЛИМИ
ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ**

**ХОРАЗМ МАЪМУН
АКАДЕМИЯСИ
АХБОРОТНОМАСИ**

Ахборотнома ОАК Раёсатининг 2016-йил 29-декабрдаги 223/4-сон қарори билан биология, қишлоқ хўжалиги, тарих, иқтисодиёт, филология ва архитектура фанлари бўйича докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган

2022-4-2

**Вестник Хорезмской академии Маъмуна
Издается с 2006 года**

Хива-2022

Khudoykulova U.A. Innovative approaches to teaching Russian	280
Kushmatova D.E., Khakimova H.Kh. Postulates for a healthy lifestyle in Abu Ali Ibn Sina's canon of medicine	281
Makulov Sh.Z. Involving students in sports clubs in higher education institutions	283
Mamatov Sh.N. Rivojlangan shaxsni shakllantirishda jismoniy madaniyat va sportning ijtimoiy ahamiyati	284
Mamedova N.Z. Agar universitetida rus tili fanidan nutq kompetensiyasini shakllantirish va takomillashtirish tahlili	286
Mirsagatova P.A. Qurilish terminologiyasining turdosh fanlar terminologiyalari bilan o'zaro bog'liqligi va umumiy terminologiya bazasini shakllantirishi	288
Mirzayeva S.R., Rahmonberdiyeva S.A. Developing listening and critical thinking skills by literary works for B2 level learners	290
Najmutdinova G. Teaching English in technical universities	292
Parpieva M.M. Education of students in the spirit of patriotism in teaching the russian language	293
To'raqulov I. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini rivojlantirish usullari	295
Xayrullayeva M.O' Millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik o'zbek xalqining yuksak qadriyatidir	298
Yaxshiboyev Z.A. Jismoniy tarbiya tizimida yengil atletikani o'rni	301
Zakirova Z.Z. The impact of case studies in developing students' critical thinking skills in EFL classroom settings	304
Ахмедова М.Э. ОТМ филологик таълимда ўқув топшириқларини такомиллаштиришнинг педагогик-дидактик ва прагматик хусусиятлари	305
Жаббаров О. Алкоголизм, инсон хулқ-атворининг жиддий муаммоси	309
Кодирова Ш.С. Инглиз тилига ўқитишда тўғри талаффузга ўргатиш кўникма ва малакаларини шакллантириш	311
Қаршиева Д.Р., Асагуллаев А.Н. Соғлом турмуш тарзини шакллантиришнинг педагогик асослари	312
Маматкулова М., Усманова Н.К. Стиховедческие методические аспекты изучения лирики в школе с нерусским языком обучения	315
Мулладжанов У.А. Ёшларга соғлом турмуш тарзини шакллантиришда жисмоний тарбия ва спортнинг ўрни	318
Муратова Г.С., Очилова Н.Р. Хавфсизлик соҳасида “Ҳаёт хавфсизлиги асослари” қоидаларини ўқитишнинг самарадорлиги	320
Рашидова З.Х. Маданият ва санъат соҳаси педагогикасида ижодий ишлаб чиқаришнинг моҳияти	322
Рўзиева К.Я. Немис тили дарсларида бўлғуси кадрларни инновацион фаолиятга тайёрлашнинг айрим педагогик жиҳатлари	326
Рузметова Д. А. Нофилологик олий ўқув юрти талабаларига потенциал лексикани ўргатишнинг лингводидактик муаммолари	328
Султонов Ш.Н. 14-15 ёшли эркин курашчиларнинг психофизиологик тайёргарлик динамикаси	331
Суюндиков Н.С., Ахмедова Т.Б. Лотин тили грамматикаси ва лексикасини ўқитишда инновацион таълим технологисини қўллаш	334
Тоштемирова Н.Д. Оналик ва болаликни муҳофаза қилишда “соғлом авлод учун” хайрия фондининг ўрни	336
Усманова Г.Т. Роль интерактивной доски при обучении иностранному языку	338
Хамидова Х.Ш. Использование CLIL- метода при изучении иностранного языка в неязыковых вузах	341
Хаятова Н.И. Инновационные подходы в достижениях новых результатов в обучение французского языка	344

имкон беради: чидамлилик, ишлаш қобилияти, Ирода, фикрлаш ва маънавий уйғунлик. Бундан ташқари, ташқи кўриниш ўзининг собиқ тасаввурларига эга бўлади. Соғлом турмуш юриш пайтида танангизни назорат қилиш, яъни орқангизни тўғри тутиш, қўл ва оёқларингизни назорат қилиш, ошқозонингизни тортиб олиш ва бошингизни ерга тик тутиш керак. Инсон бажарган ишнинг бутун жараёни ана шу хусусиятларга боғлиқ. Яқинларингиз даврасида кучли суръатларда юриш тавсия этилади. Сиз мақсадга эришиш ҳақида ўйлаш ва самарали барча ҳаракатларни амалга ошириш керак. Юриш олдин танани киздириш ҳақида унутманг. Узоқ муддатли дам олиш юриш машғулоти учун ижобий хусусиятларга эга бўлади:

- марказий асаб тизими фаолиятини яхшилаш
- юрак-қон томир тизими фаолиятини яхшилаш
- тананинг мушакларини мустаҳкамлаш
- юрак мушагини мустаҳкамлаш ва қон айланишини яхшилаш
- руҳий ҳолатни яхшилаш
- танадаги ёғ миқдорини камайтириш

Агар барча қоидаларга риоя қилинса, соғлом турмуш тарзи инсоннинг танасида ижобий динамикани кўришга ёрдам беради. Тананинг барча мушак гуруҳлари юриш жараёнида иштирок этади ва узоқ муддатли ҳаракат (бир соатдан ортиқ) жисмоний хусусиятларни яхшилашга имкон беради. Бундан ташқари, ташқи кўриниш ўзининг собиқ тасаввурларига эга бўлади. Соғлом турмуш юриш пайтида танангизни назорат қилиш, яъни белингизни тўғри тутиш, қўл ва оёқларингизни назорат қилиш, қорнини тортиб олиш ва бошни ерга тик тутиш керак. Инсон бажарган ишнинг бутун жараёни ана шу хусусиятларга боғлиқ.

Хулоса қилиб айтганда, юқорида айтилганларни умумлаштириб, жисмоний маданият шунчаки сўз эмас, балки, дарҳақиқат, чидамлиликни ривожлантиришнинг мотивацион омили ва ҳар бир ўқувчининг шахсий сифатларини шакллантиришга таъсир этувчи катта психологик жиҳатдир. Албатта, жисмоний фаолиятнинг аҳамияти ҳозирги замонда жуда муҳимдир. Муайян юклар нафақат тана шаклини керакли шаклга келтиришга ёрдам беради, балки кўп йиллар давомида кучли иммунитетни таъминлайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ҳарори “Оммавий спорт тарғиботини янада кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”. 2003 йил 4 ноябр.
2. Усмонхўжаев Т.С. ва бошқ. Жисмоний тарбия ва спорт машғулоти. Ўқув қўлланма. Т.: Ўқитувчи. 2005.
3. Т.Усмонхўжаев. “1001 ҳаракатли ўйин”. Тошкент, УзГосИФК.2009 й.
4. Т.Усмонхўжаев, Ж.Юсупов, Ж.Акрамов. “Жисмоний тарбия”. Тошкент, “Ўқитувчи” нашриёти. 2008 й.
5. Винулов А.Д. Плавание. М. 2003.
6. Ибрагимов У., Рафиев Ҳ.Т. Спорт ва назария. Т.: 2008.
7. Кошбахтиев И.А. Основ физического совершенствования студентов. Учебник для преподавателей и студентов вузов. Т.: 1991.
8. Кошбахтиев И.А. Основы оздоровительной физкультуры студенческой молодежи. Т.: 1994.Латипов Р.И. ва бошқ.

UDK 37.02

ХАВФСИЗЛИК СОҲАСИДА “ҲАЁТ ХАВФСИЗЛИГИ АСОСЛАРИ” ҚОИДАЛАРИНИ ЎҚИТИШНИНГ САМАРАДОРЛИГИ

Г.С. Муратова, ўқитувчи, Бухоро давлат университети, Бухоро
Н.Р. Очилова, ўқитувчи, Бухоро давлат университети, Бухоро

Аннотация. Республикада ҳозирги кунда аҳолини турли фавқулодда вазиятлардан муҳофаза қилиш уларни юқори даражаларга кўтариш давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади. Мақолада Олий таълим муассасаларида “Ҳаёт хавфсизлиги асослари” фанини ўқитиш нақадар долзарблигини кўришимиз мумкин.

Калим сўзлар: ҳаёт, хавфсизлик, фавқулодда вазият, бахтсиз ҳодиса, фалокат, табиий офат.

Аннотация. Сегодня в нашей стране одним из приоритетов государственной политики является защита населения от различных чрезвычайных ситуаций и поднятие их на более высокий уровень. В статье мы видим актуальность преподавания предмета «Основы безопасности жизнедеятельности» в высшей школе.

Ключевые слова: жизнь, безопасность, чрезвычайная ситуация, авария, катастрофа, стихийное бедствие.

Abstract. Today in our country, one of the priorities of state policy is to protect the population from various emergencies and raise them to a higher level. In the article, we see the relevance of teaching the subject "Fundamentals of Life Safety" in higher education.

Keywords: life, security, emergency, accident, disaster, natural disaster.

Юртимизда айни вақтда амалга оширилаётган кенг кўламли ислохотлар жараёнини, яъни кучли фуқаролик жамияти ва ҳуқуқий демократик давлат қуришдек эзгу мақсадимизни аҳолининг асосий қисмини ташкил этувчи ёшлар иштирокисиз тасаввур қилиб бўлмайди. Ёшларга таълим бериш масаласи мамлакатимизда олиб борилаётган давлат сиёсатининг энг муҳим устувор йўналишларидан биридир. Ҳаёт хавфсизлиги инсоният ҳаётини, табиий бойликларни, атроф муҳитни муҳофаза қилиш муаммоси мамлакатимизда алоҳида эътиборга лойиқ ва долзарб муаммо ҳисобланади. Республикаимизда ХХ асрнинг 60-йилларидан фуқаро мудофааси тизими фаолият кўрсатиб келган. Унинг асосий вазифаси тинчлик даврида ва уруш шароитида мамлакат аҳолисини ялпи қирғин қуроллари ва бошқа ҳужум воситаларидан ҳимоя қилиш, уруш шароитида объектларнинг барқарор ишлашини таъминлаш ҳамда ҳалокат ўчоқларида қутқариш ва тиклаш ишларини ўз вақтида самарали амалга оширишдан иборат эди. Лекин аҳоли ҳаётига фақатгина оммавий қирғин қуроллари эмас, балки бошқа хавф-хатарлар ҳам таҳдид солиб турар эди. Булар турли табиий офатлар, авария, ҳалокатлар эканлиги барчамизга аёндыр. Бўлиб ўтган бир нечта табиий ва техноген офатлар (масалан; Чернобил атом электр станциясидаги авария, 25000 одамнинг ёстиғини қуритган Спитак zilzilаси ва бошқ.) фуқаро мудофаасининг ўрни ва вазифаларига бошқача кўз билан қараш керак эканлигини кўрсатиб берди. Фуқаро мудофааси кўшинлари бундай йирик кўламдаги офатларга қарши курашишга тайёр эмас эканлиги, фуқаро мудофааси вазифалари фақатгина ҳарбий давр чегарасида қолишлиги мумкин эмаслиги, улар олдида кўйилган вазифалар кўламини кенгайтириш эҳтиёжи юзага келди. Эндиликда фуқаро мудофааси учун авария, ҳалокат ва табиий офатларнинг оқибатларини тугатиш, авария-қутқарув ишларини олиб бориш билан бирга содир бўлиши мумкин бўлган фавқулудда вазиятларнинг олдини олиш, бундай вазиятларни башоратлаш вазифаси етакчи рол ўйнаши лозим эди. 90-йилларга келиб ядро уруши хавфи камайди, биологик қуроллардан фойдаланиш чеклаб кўйилди, янги-янги замонавий қурол турлари кашф қилиндики, улар одамлар учун хавфли бўлмай, балки иқтисодиёт объектларини ишдан чиқаришга қаратилган эди. Буларнинг ҳаммаси фуқаро мудофааси тизими ўрнида янги бир тизим ташкил этилиши лозимлигини исботлаб берди. Тинчлик шароитида давлатларда содир бўлаётган авария, ҳалокатлар ва табиий офатлар оқибатида юзага келадиган зарарлар миқдори йилдан-йилга ошиб борди. Маълумотларга қараганда, авария ва фавқулудда вазиятларнинг олдини олиш ва уларни тугатиш билан боғлиқ тадбирларни ташкил этиш ва амалга ошириш яхши самара бермаган. Энг муҳими, тинчлик даврида фавқулудда вазиятларга (ФВ) жавоб беришга мўлжалланган махсус тизимнинг йўқлиги эди. Мавжуд тизим, уруш давридаги фавқулудда вазиятларга йўналтирилган ва у бахтсиз ҳодисалар, фалокатлар ва табиий офатларнинг оқибатларини бартараф этишда фаол иштирок этган бўлсада, у ўзига хос хусусиятлар туфайли ушбу иш билан тўлиқ кураша олмади. Фуқаро мудофааси тизимининг самарасизлиги бир қатор муаммолар туфайли юзага келди, уларнинг энг асосийлари қуйидагилар:

- давлат миқёсида фавқулудда вазиятларни олдини олиш ва бартараф этишни бошқариш ва фаолиятини мувофиқлаштириш учун етарли ваколат ва тажрибага эга, доимий давлат органининг йўқлиги;

- фавқулудда вазиятларда шошилинч таъсир кучларининг йўқлиги; Фуқаро мудофаасининг қисқартирилган таркибдаги қисм ва бирлашмаларни жамлаш ва фавқулудда вазият зонасига юбориш узок вақт талаб қилиши;

- фавқулудда вазиятлар ҳудудига қутқарувчиларни тезкор етказиб беришни таъминлайдиган махсус мобил транспорт воситаларининг йўқлиги;

- Фуқаро мудофааси тизимида одамларни ҳар қандай вазиятда қутқариш учун махсус универсал тайёргарликка эга бўлган профессионал қутқарувчиларнинг йўқлиги;

- Фуқаро мудофаасининг 2 йиллик хизматга чақирилган кўшин аскарлари ва ҳарбийлаштирилмаган тузилмалар таркибида қутқарувчилар эмас турли соҳа мутахассислари бўлганлиги;

- Фуқаро мудофааси кучларининг қутқарув ва бошқа шошилинч ишларни бажариш учун замонавий техникасининг йўқлиги; эскирган, кам қувватли муҳандислик технологияларидан фойдаланилган, қидирув ускуналари ва қутқарув воситалари мавжуд бўлмаганлиги;

- Фавқулудда вазиятларнинг (ФВ) олдини олиш ва тугатиш соҳасидаги фаолиятни тартибга солувчи қонунчилик базасининг йўқлиги. 1987 йил июль ойида мамлакат раҳбарияти Фуқаро мудофаа тизимини тубдан қайта ташкил этишга оид ҳужжатни ишлаб чиқди. Ушбу ҳужжатда тизим эҳтимоли мавжуд авария, ҳалокатлар ва табиий офатларнинг оқибатларини бартараф этиш, қутқарув ва бошқа шошилинч ишларни бажаришга тайёр бўлиши кераклиги таъкидланди. Шундай қилиб, Фуқаро мудофаа тизимининг фавқулудда вазиятларнинг нафақат ҳарбий, балки тинчлик

даврига ҳам мўлжалланиши биринчи марта расмий равишда эълон қилинди. Фуқаро мудофааси тизимини тубдан қайта ташкил этиш комплекс чора-тадбирларни амалга ошириш орқали таъминланди. Ўзбекистон Республикаси аҳолини табиий ва техноген фавқулодда вазиятлардан ҳимоя қилиш учун муаммоларни ҳал қилишда ўз йўлини танлади. Шу билан бирга бугунги кундалик ҳаётимизда табиий ёки техноген хавфларнинг ҳажми ва хилма-хиллиги жуда кенгайиб кетди. Бу жараён мамлакатимизнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини жадаллаштириш учун шарт-шароитлар яратиш билан қаторда аҳолининг муайян даражада саломатлиги ва ҳар томонлама ҳаёт фаолияти хавфсизлигини таъминлашнинг муҳимлигини кўрсатиб берди.

Бундай шароитда “Ҳаёт хавфсизлиги асослари” қоидаларини ўрганиш ва уни ўқитиш орқали соғлом ва тинч турмуш тарзи муаммосини маълум даражада ҳал қилишга, шахсни ҳар томонлама ривожлантиришга, ҳаёт фаолияти хавфсизлигини таъминлаш соҳасида инсонларнинг ижтимоий фаоллигини кучайтиришга илмий жиҳатдан оқилона бўлган турмуш тарзини шакллантириш бугунги куннинг долзарб муаммоларига айланди. Ҳозирги даврдаги юз бериши эҳтимоли бўлган фавқулодда вазиятлар таъсири, кўлами, оқибати, ўзининг мураккаб шароитларга олиб келиши билан фарқланади. Олиб борилган мониторинг ва таҳлилларга назар соладиган бўлсак дунёда охириги ўн йил давомида содир бўлган фавқулодда вазиятларнинг 70% бу – техноген хусусиятли фавқулодда вазиятлардир. XX асрнинг 90-йилларида турли вазиятлар билан боғлиқ равишда юз берган бахтсиз ҳодисаларнинг ортиб бориши, фавқулодда вазиятларнинг кўплаб юз бериши 1991 йилда “Ҳаёт хавфсизликда” шиори остида Бутун жаҳон конгрессининг ўтказилиши ва унда кўрилган масалалар ечимида алоҳида эътибор берилиши зарурати кўрсатиб ўтилди ва таъкидланди. Фавқулодда вазиятлардан жабрланганлар сонини камайтиришнинг асосий йўллари билан бири аҳолининг барча тоифаларини шу жумладан ўқувчиларни фавқулодда вазиятлар шароитида тўғри ҳаракатланишга ўргатишдан иборатдир. Бундай тайёргарлик доимий, мунтазам, узлуксиз тарзда оилада, маҳаллада, мактабгача таълим муассасалари ҳамда умумий ўрта таълим мактабларида ва олий таълим муассасаларида амалга оширилмоғи лозим.

Юқоридаги таҳлиллар натижасини кўрадиган бўлсак, республикамизда аҳолини фавқулодда вазиятлардан муҳофаза қилиш соҳасида ўқувчиларни “Ҳаёт хавфсизлиги асослари” қоидаларини ўқитиш нақадар долзарблигини кўришимиз мумкин. Мактаб таълим тизимида ўқувчиларни хавфсизлигини таъминлаш борасидаги мустақил фикрлаш кўникмаси билан билимларини эгаллашга эришишида “Ҳаёт хавфсизлиги асослари” қоидаларининг роли каттадир. Чунки ўқувчилар мустақил фикрлаш орқали яқка сурат ҳамда мустақил изланишга ўрганадилар. Ҳар бир мактаб ўқувчиси ҳар қандай шароитда хавфсизлигини таъминлаш борасида билимларга эга бўлиши, зарурий ҳолларда хавфсизлик чоралари бўйича тўғри ҳаракатларни амалга ошира олиши лозим.

ҲОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙҲАТИ:

1. Шарафутдинова Р.И., Муратова Г.С., Турсунбаева М.Т. Экологик таълим ва тарбия тушунчаларини шакллантириш тамойиллари - «Биология и интегративная медицина» 2020, 1 (41), 98-105
2. Шарафутдинова Р.И., Муратова Г.С., Турсунбаева М.Т. Талабаларда экологик тафаккур ва тарбия тушунчаларини шакллантириш - «Тиббиётда янги кун» 2020, 1 (29), 105-107
3. Шарафутдинова Р.И., Муратова Г.С., Жумаева Г.А., Мустафаева Ш.А. Спорт тиббиёти фанидан амалий машғулотлар ўтказишда ҳамкорлик таълими усулларида фойдаланиш - «Современное состояние, проблемы и перспективы медицинского образования» международная учебно-научно-практическая конференция Бухара 2018.
4. Основы психологии общения медицинской сестры ГС Муратова Young scientists' and mentors' non-standart congress, 177-180.2017

УЎК 378.14

МАДАНИЯТ ВА САНЪАТ СОҲАСИ ПЕДАГОГИКАСИДА ИЖОДИЙ ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИНГ МОҲИЯТИ

З.Ҳ. Рашидова, ўқитувчи, Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти, Тошкент

Аннотация. Мақолада маданият ва санъат соҳаси педагогикасида ижод, ижодкорлик ва ижодий ишлаб чиқаришнинг аҳамияти ва мазкур жараёнларни ташкил этишини, бошқаришни талабаларга ўргатиш ҳақида фикр-мулоҳазалар билдирилган. Ижодий таълим муассасалардаги педагогларнинг маҳоратини юксалтириш юзасидан таклиф ва тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: маданият-маърифий, маданият, ижод, таълим, педагог, талаба, маҳорат, кўникма, усул, қоблият, ривожланиш.

Аннотация. В статье рассматривается значение творчества, творчества и творческого производства в педагогике культуры и искусства, а также обучение студентов организации и